

Jolanta Machowska-Goc

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Jesienne krajobrazy językowo-kulturowe w edukacji wczesnoszkolnej

Wstęp

W swoich rozważaniach skupię się na konceptualizacjach jesieni uczniów klas II i III. Podstawę materiałową niniejszego szkicu stanowią 292 prace – w tym 149 opowiadań dzieci z klas II oraz 143 teksty uczniów klas III na temat zaczarowanej JESIENI.

Teksty paraliterackie uczniów rozumiane są przeze mnie jako wynik procesu transmutacyjnego¹ wpisanego w dyskurs intersemiotyczny, bowiem w trakcie procesu dydaktycznego uczniowie klas II i III dokonali przekładu w domenę JESIEŃ z kodu ikonicznego (praca plastyczna stworzona przez dzieci) na kod werbalny (teksty paraliterackie).

Jeżeli chodzi o pojęcie umysłowej przestrzeni, to jest ona ujmowana zarówno przez filozofów, jak i kognitywistów jako „nieredukowany obiekt psychiczny”², inaczej emergentny³ lub jako „dogodny skrót myślowy odnoszący się w istocie do zbiorów sądów modalnych”⁴. Jak wiadomo, jedną z istotnych funkcji umysłu na wielu płaszczyznach zarówno życiowych, jak i mentalnych jest „tworzenie związków między nami a resztą świata, zwłaszcza na drodze percepcji oraz działania”⁵ i dlatego też owa agentywność jest istotnym elementem percepcyjnym człowieka. Nadto współczesny nadawca i odbiorca – w tym przypadku to uczeń – „podmiot, który jest

¹ R. Jakobson, *O językoznawczych aspektach przekładu*, [w:] *W poszukiwaniu istoty języka 1*, Warszawa 1989, s. 372–381.

² P. Piłat, *Wyobrażenia, modele umysłowe, pojęcia*, [w:] *Przewodnik po filozofii umysłu*, red. M. Miłkowski, R. Poczuć, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012, s. 254.

³ Z. Muszyński, *Naturalizacja referencji i znaczenia*, [w:] *Przewodnik po filozofii języka*, red. J. Odrowąż-Sypniewska, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, s. 178.

⁴ P. Piłat, *Wyobrażenia, modele umysłowe, pojęcia*, op.cit., s. 254.

⁵ J.R. Searle, *Umysł. Krótkie wprowadzenie*, przeł. J. Karłowski, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 2010, s. 257.

nośnikiem własności semantycznych swoich stanów wewnętrznych i elementem zewnętrznych systemów semantycznych podtrzymujących znaczenia (sensy)”⁶.

W celu uściślenia analizowanego pojęcia krajobrazu oraz ukazania hierarchicznego leksykonu umysłowego⁷ – określonej konceptualizacji światów możliwych przez wybrane teksty, a w tym kreacji związanych z jesienią – tworzę ciąg definicyjny⁸: krajobraz, przestrzeń, obszar oraz wariant alternatywny krajobraz, obraz, pejzaż. Taki zabieg metodologiczny pozwoli mi, jak sądzę, na możliwie pełne przedstawienie toposu *zaczarowanej jesieni*.

Tematyka przyrodnicza, tu pole semantyczne *zaczarowana jesień*, służy do zobrazowania ludzkich postaw oraz sposobów postępowania, a także przyczynia się do wartościującego porządkowania świata, a tym samym do powstania określonego modelu kulturowo-aksjologicznego.

Od domeny wzroku po pejzaże plastyczne

Jeżeli chodzi o „świat barw” to, podobnie jak ma to czyni Kwiryna Handke, traktuję go jako widzenie i odczuwanie barwności świata zewnętrznego i „wykorzystania tych walorów w realnych i fikcjonalnych opisach”⁹ *zaczarowanej jesieni*, a przede wszystkim w dziecięcych krajobrazach wewnętrznych. Ponadto dziecko posługujące się „językiem tak jak malarz paletą, to jest używa słów jak tamten barw, a malując obrazy słowem, wykorzystuje dostępne w języku lub przez siebie wykreowane środki i sposoby dla najbarwniejszego oddania przedstawianej rzeczywistości”¹⁰ pragnie „zrozumieć obraz, odczytać pełnię jego znaczeń”, a zatem musi się z nim „osobiście spotkać”¹¹ – stworzyć bliskie sobie miejsce antropologiczne¹². W procesie dydaktycznym w tym zakresie stawia się więc „akcent na kodową strukturę obu dziedzin – literatury i sztuki, intersemiotyczne i intermedialne kodowanie i dekodowanie,

⁶ Z. Muszyński, *Naturalizacja referencji i znaczenia*, op.cit., s. 178.

⁷ N. Mikołajczak-Matya, *Hierarchiczna struktura leksykonu umysłowego. Relacje semantyczne w leksykonie widzących i niewidomych użytkowników języka*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2008.

⁸ J. Sambor, *O budowie tzw. ciągów definicyjnych (na materiale definicji leksykalnych)*, „Biuletyn PTJ” 1983, nr 40, s. 151–165.

⁹ K. Handke, *Słownictwo pism Stefana Żeromskiego*, t. 5: *Świat barw*, Universitas, Kraków 2002, s. 41.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ A. Śliwa, *Sztuka – percepcja – język. Sfera wizualna w poezji i prozie Mirona Białoszewskiego*, Universitas, Kraków 2013, s. 97.

¹² M. Augé, *Nie-miejsca: wprowadzenie do antropologii hipernowoczesności*, przeł. R. Hymkowski, przedmowa J. Burszta, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 34.

przeniesienie znaczeń”¹³, bowiem tożsamość obecnego podmiotu doświadczającego – w tym dziecka – jest kategorią rozmytą, niejednołitą, która charakteryzuje się procesualnością oraz ciągłym jej nadbudowywaniem¹⁴.

Zmierzanie dzieci „od «malarzkości» w stronę «dziania się» a więc percepcji dynamizującej świat przedstawiony”¹⁵ łączy się obecnie z pojęciem hipernowoczesności. Zatem charakterystyczny sposób postrzegania świata dla człowieka XXI wieku daje obraz nowej humanistyki, w której to kultura została określona przez Ryszarda Nycza metaforycznie jako czasownik, bowiem, jak twierdzi autor, nowoczesne poszukiwania człowieka dotyczą poznania ucieleśnionego, spersonalizowanego (uczestniczącego), aktywnie działającego (poznawczo interweniującego) (...) oraz zaangażowanego”¹⁶.

Nadrzędną kategorią w zakresie językowo-kulturowych krajobrazów jest percepcja wzrokowa oraz ruch odzwierciedlony w postaci zmieniających się kolorów i operowanie przez uczniów elementami słownictwa związanego ze światłem, a w mniejszym stopniu cieniem. I tak w tekstach dzieci zaobserwowałam między innymi takie przykłady jak: a) czasowniki percepcji wzrokowej: *obserwować*: „...obserwowała ptaki...” [SP Dobrynia, Sandra, kl. II], *patrzeć*: „...patrzy roześmiane słońce” [SP Skołyszyn, Magdalena, kl. II], *widzieć*: „...widać dom” [SP Zgłobice, Weronika, kl. II], *wyglądać*: „...drzewo wygląda jak palma...” [SP Trzebunia, Bartek, kl. II], „...zaczarowana jesień wygląda tak...” [SP Trzebunia, Krzys, kl. II], *wypatrywać*: „...wypatrywała dobre miejsce...” [SP Dobrynia, Angelika, kl. II], *zauważyć*: „...Jesień zauważyła...” [SP Przedbórz, Wiktoria, kl. III], *zerknąć*: „Słońce zerka...” [SP 23 Tarnów, Dawid, kl. III], *zobaczyć*: „...zobaczyła wspaniałe miejsce...” [SP Dobrynia, Angelika, kl. II], b) czasowniki dotyczące twórczości plastycznej: *pomalować*: „Chciała pomalować liście...” [SP Słopnice Górne, Patrycja, kl. III], *narysować*: „...narysowałam jesień” [SP Zgłobice, Weronika, kl. II], *wymalować*: „Pani jesień pięknie wymalowała wszystkie drzewa i krzaki” [SP Skołyszyn, Patrycja, kl. II], c) rzeczowniki będące nazwami czynności lub ich wytworami: *ilustracja*: „Ta ilustracja przedstawia...” [SP Zgłobice, Sebastian, kl. II], *malowanie*: „...pomoc w malowaniu liści” [SP Słopnice Górne, Patrycja, kl. III], *obrazek*: „Na moim obrazku...” [SP Zgłobice, Weronika, kl. II], *rysunek*: „Na moim rysunku jest...” [SP Zgłobice, Weronika, kl. II], d) rzeczowniki oznaczające narzędzia związane z twórczością plastyczną: *farby*: „Miała ona w ręce farby...” [SP Słopnice Górne, Natalia, kl. III], *pędzel*: „Miała ona w ręce (...) pędzel” [SP Słopnice Górne, Natalia, kl. III].

¹³ A. Śliwa, *Sztuka – percepcja – język...*, op.cit., s. 44.

¹⁴ *Ibidem*, s. 53.

¹⁵ *Ibidem*, s. 66.

¹⁶ R. Nycz, *Kultura jako czasownik. Sondowanie nowej humanistyki*, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2017, s. 11.

Z kolei relewantnymi leksemami dla dookreślenia ukazanych wyżej kategorii związanych ze zmysłem wzroku jest barwa, kolor, odcień¹⁷ oraz wyrażenia achromatyczne¹⁸: a) kolory: *biały*: „...białe liście...” [SP Młynne, Łucja, kl. II], *brązowy*: „...liście: (...) brązowe...” [SP nr 3 Myślenice, Mateusz, kl. II], „...słońce brązowe” [SP Młynne, Dominik, kl. II], „...brązowe włosy” [SP Radomyśl Wielki, Krystian, kl. III], *czarny*: „...czarną trawę” [SP Trzebnia, Małgosia, kl. II], „...czarne pałki wodne...” [SP Trzebnia, Weronika, kl. II], *czerwony*: „...liście. Są (...) czerwone” [SP nr 3 Myślenice, Ola, kl. II], „...po czerwonym niebie...” [SP Młynne, Daniel, kl. II], „...czerwone ryby” [SP Trzebnia, Weronika, kl. II], „...czerwone promyki...” [SP Trzebnia, Weronika, kl. II], „...ma czerwoną sukienkę z liści” [SP Radomyśl Wielki, Patrycja, kl. III], „Ma kolorowe włosy (...) czerwone...” [SP Radomyśl Wielki, Wojciech, kl. III], „...kolczyki ma z liści w kolorze czerwonym” [SP Radomyśl Wielki, Weronika, kl. III], *fioletowy*: „...słońce jest fioletowe...” [SP Trzebnia, Dominik, kl. II], „...fioletowy deszcz...” [SP Trzebnia, Małgosia, kl. II], *niebieski i/lub błękitny*: „...niebieskie marchewki...” [SP nr 3 Myślenice, Ania, kl. II], „...księżyc jest niebieski...” [SP nr 3 Myślenice, Kasia, kl. II], „...niebieskie liście” [SP nr 3 Myślenice, Kasia, kl. II], „...króliki są niebieskie...” [SP Trzebnia, Dominik, kl. II], „Ma niebieski kolor butów...” [SP Radomyśl Wielki, Krystian, kl. III], „Ma też niebieskie oczy...” [SP Radomyśl Wielki, Kacper, kl. III], *pomarańczowy*: „...liście. Są (...) pomarańczowe...” [SP nr 3 Myślenice, Ola, kl. II], „...pomarańczowe dynie” [SP nr 3 Myślenice, Monika, kl. II], „...deszcz pada pomarańczowy” [SP Trzebnia, Paulina, kl. II], „...na pomarańczowym drzewie” [SP Trzebnia, Małgosia, kl. II], *rdzawy*: „...Liście były koloru (...) rdzawego...” [SP Słupnice Górne, Natalia, kl. III], *różowy*: „...liście są całe różowe” [SP Młynne, Dominik, kl. II], „...chmury są różowe...” [SP Trzebnia, Paulina, kl. II], *rude*: „...miała długie rude (...) włosy...” [SP Słupnice Górne, Julia, kl. III], „...ruda wiewiórka ...” [SP 20 Nowy Sącz, Mateusz, kl. II], *szary*: „...szary pień...” [SP Trzebnia, Weronika, kl. II], *zielony*: „Zielone pozostają drzewa iglaste” [SP nr 3 Myślenice, Ola, kl. II], „Niebo jest całe zielone...” [SP Młynne, Dominik, kl. II], „...koty są zielone” [SP Trzebnia, Dominik, kl. II], „...zielone słonko” [SP Trzebnia, Małgosia, kl. II], „...zieloną wodę” [SP Trzebnia, Weronika, kl. II], „Ma (...) oczy zielone” [SP Radomyśl Wielki, Weronika, kl. III], *złoty*: „...złote owoce...” [SP nr 3 Myślenice, Monika, kl. II], „...włosy ma (...) koloru złotego” [SP Radomyśl Wielki, Weronika, kl. III], *żółty*: „Chmura jest żółta...” [SP Trzebnia, Weronika, kl. II], „Żółty naszyjnik” [SP Radomyśl Wielki, Szymon, kl. III],

¹⁷ J. Machowska, *Barwy w kulturowym dyskursie wczesnoszkolnym*, [w:] *Kultura. Aktywność artystyczna dziecka*, red. B. Muchacka, R. Ławrowska, Wydawnictwo Zamkor, Kraków 2008, s. 223; J. Machowska-Goc, *Świat magicznych kredek malowany przez uczniów klas III*, „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2017, nr 2(10), s. 121–129.

¹⁸ M. Jochymek-Sobczyk, *Słownictwo achromatyczne w idyostylu Dukli Andrzeja Stasiuka. Analiza językoznawcza*, [w:] *Światło-cień. Językowy wymiar kontrastu*, red. M. Dudzikowa, R. Wawrzyniak-Beszterda, Wydawnictwo Libron, Kraków 2017, s. 13–27.

„...żółtą sukienkę...” [SP Radomyśl Wielki, Kacper, kl. III], „...żółte liście lip...” [SP nr 5 Tarnów, Weronika, kl. III], b) nazwy złożone: *błękitno-różowe*: „Niebo jest błękitno-różowe” [SP nr 3 Myślenice, Monika, kl. II], *brunatno-żółty*: „...Liście były koloru (...) brunatno-żółtego” [SP Słupnice Górne, Natalia, kl. III], *złocisto-czerwony*: „W sukience całej złocisto-czerwonej” [SP Skołyszyn, Gabrysia, kl. II], „...liście (...) tworzą złoto-czerwono-szary dywan” [SP 20 Nowy Sącz, Wiktoria, kl. II], c) wyrażenia ogólne: *barwne/y*: „...liście. Są (...) barwne...” [SP nr 3 Myślenice, Ola, kl. II], „Tworzą barwny dywan” [SP nr 3 Myślenice, Ola, kl. II], *kolor: kolorowa/y*: „...jesień jest bardzo kolorowa...” [SP nr 3 Myślenice, Kasia, kl. II], „...spadają kolorowe liście” [SP nr 3 Myślenice, Ola, kl. II], „...w kolorowej sukience” [SP Słupnice Górne, Patrycja, kl. III], *odcienie*: „...cudowne odcienie żółci...” [SP 23 Tarnów, Madzia, kl. III], *różnokolorowe*: „...różnokolorowe liście drzew” [SP 20 Nowy Sącz, Nikodem, kl. II], „...różnokolorowe włosy” [SP Radomyśl Wielki, Szymon, kl. III], d) opozycja dotycząca światła i ciemności: *kontrast*: „Jest to pora kontrastów” [SP nr 5 Tarnów, Kamil, kl. III]), *pole „światła”: blask*: „...blask Jesieni” [SP 23 Tarnów, Ola, kl. III], *błyszczeć*: „...niebo błyszczy w świetle słońca” [SP nr 3 Myślenice, Magda, kl. II], *lśnić*: „...włosy lśniły w blasku słońca” [SP Przedbórz, Wiktoria, kl. III], *lśnić jak złoto*: „...liści, które lśnią jak złoto...” [SP 23 Tarnów, Filip, kl. III], *mienić się*: „...spadały złote liście aż w oczach się mieniło” [SP Młynne, Monika, kl. II], „Jesień mieni się wszystkimi barwami tęczy” [SP Janowice, Ania, kl. II], „...od kolorowych koralu się mieni” [SP Skołyszyn, Gabrysia, kl. II], „...kolorowe, mieniające się farby” [SP Słupnice Górne, Patrycja, kl. III], „Spadające liście mieniają się różnymi kolorami od zielonego przez żółty, pomarańczowy, czerwony i brązowy” [SP nr 5 Tarnów, Gabriela, kl. III], *odcienie*: „...odcienie żółci...” [SP 23 Tarnów, Madzia, kl. III], *promyki/promienie*: „a słońce ma czerwone promyki...” [SP Trzebunia, Weronika, kl. II], „Słońce (...) ma promienie zielone” [SP Skołyszyn, Ewa, kl. II], *słońce*: „...w świetle słońca” [SP nr 3 Myślenice, Magda, kl. II], *światło*: „...w świetle słońca” [SP nr 3 Myślenice, Magda, kl. II], *świecić*: „Słońce świeci jasno...” [SP Skołyszyn, Ewa, kl. II], *świecący*: „...jesień rozsiała po parku świecący magiczny pył” [SP Skołyszyn, Emilia, kl. II], *złocisty*: „...trawa zmieniła kolor na złocisty” [SP Cichawa, Angelika, kl. III], *pole „ciemności”: ciemność*: „...liście w ciemności zaczęły kolorowo świecić” [SP Młynne, Sebastian, kl. II], *nie świecić*: „Ten księżyc jest niebieski i nie świeci” [SP nr 3 Myślenice, Kasia, kl. II], e) porównania: „Kolorowe jak tęcza bociany fruwały...” [SP Młynne, Daniel, kl. II], f) wyrażenia metaforyczne i/lub metonimiczne: „Uszyta z różnych kolorów” [SP Trzebunia, Wojtek, kl. II], „Wszystko wyglądało pięknie jakby ktoś rozrzucił farby na cały świat” [SP Młynne, Monika, kl. II], „...korony drzew są kolorowe, a liście, które opadają na ziemię tworzą złoto-czerwono-szary dywan” [SP 20 Nowy Sącz, Wiktoria, kl. II], „Las przybrał magiczną barwną szatę” [SP 20 Nowy Sącz, Nikodem, kl. II], „...drzewa otworzyły szeroko oczy ze zdumienia” [SP 20 Nowy Sącz, Daniel, kl. II].

Jeżeli chodzi o słowa kluczowe w polu semantycznym zaczarowana jesień odno-
szące się bezpośrednio do krajobrazu tejże pory roku, to w twórczych opowiadaniach

dzieci z klas II i III wystąpiły następujące ich egzemplifikacje: *krajobraz*: „Krajobraz zdobią jednak liście...” [SP nr 3 Myślenice, Kuba, kl. II], „Krajobraz wokół staje się barwny...” [SP Janowice, Robert, kl. II], „Krajobraz przedstawia...” [SP nr 5 Tarnów, Dawid, kl. III], „Liście (...) tworzyły kolorowe krajobrazy” [SP Przedbórz, Krzysztof, kl. III], „Kolory (...) tworzą niepowtarzalne krajobrazy” [SP 23 Tarnów, Madzia, kl. III], *pejzaż*: „Ten rysunek to pejzaż” [SP Szczepanów, Daniel, kl. III].

W stronę pejzaży topograficznych

Wymienione kategorie dotyczące szeroko rozumianej percepcji wzrokowej można, jak sądzę, określić mianem pejzaży plastycznych, w obrębie których znajdują się pejzaże topograficzne. Tego typu słownictwo topograficzne obejmuje „...jednostki wyrazowe, które definicyjnie i kontekstowo mają funkcję nazywania obiektów topograficznych (...) dostarczają informacji o miejscu w realnej rzeczywistości lub rzeczywistości świata wykreowanego”¹⁹. Należą tu między innymi następujące leksemy: nazwy wodne: *jeziorko*: jest (...) jeziorko...” [SP Trzebnia, Małgosia, kl. II], *staw*: „...w stawie pływa...” [SP Trzebnia, Daria, kl. II], *rzeczka*: „na tej rzeczce...” [SP Skołyszyn, Gabrysia, kl. II], terminy topograficzno-przyrodnicze: nazwy generalizujące: *las*: „...las (...) był kolorowy...” [SP Młynne, Sandra, kl. II], *łąka*: „...pojechała na łąkę...” [SP Dobrynia, Sandra, kl. II], nazwy zwartych osiedli ludzkich: mikrotoponimy: *dom*: „...duży dom...” [SP Młynne, Paulina, kl. II], *park*: „...są w zaczarowanym parku” [SP Młynne, Dominik, kl. II], *ogródek*: „...w ogródku” [SP nr 3 Myślenice, Ania, kl. II], punkty orientacyjne: *jaskinia*: „...z jaskini ogra...” [SP Młynne, Sandra, kl. II], *mostek*: „...mostek z tęczy...” [SP Skołyszyn, Gabrysia, kl. II].

Do pozostałych typów pejzaży wyodrębnionych z utworów paraliterackich uczniów klas II i III należą: PEJZAŻE ZANTROPOMORFIZOWANE: a) ciało jako element kategoryzacji i wartościowania wykreowanej rzeczywistości: *buzia*: „...liście, też z buziami ...” [SP Skołyszyn, Klaudia, kl. II], „...słońce z buzią...” [SP Skołyszyn, Klaudia, kl. II], *dłonie*: „...a w dłoniach trzymała...” [SP Młynne, Marcin, kl. II], *głowa*: „Na głowie miała wianuszek...” [SP Słupnice Górne, Szymon, kl. III], *oczy*: „...drzewa otworzyły (...) oczy...” [SP 20 Nowy Sącz, Daniel, kl. II], „...oczy zielone” [SP Radomyśl Wielki, Weronika, kl. III], *ręka*: „Miała ona w ręce farby...” [SP Słupnice Górne, Natalia, kl. III], *twarz*: „Ma piękną twarz...” [SP Radomyśl Wielki, Weronika, kl. III], *warkocz*: „...długi warkocz...” [SP Radomyśl Wielki, Nikodem, kl. III], *włosy*: „...brązowe włosy” [SP Radomyśl Wielki, Krystian, kl. III], b) ubranie i rzeczy jako składnik bodycentryczny dookreślający i porządkujący świat przedstawiony: *buty*: „ma (...) buty” [SP Trzebnia, Zuzanna, kl. II], „Ma niebieski kolor butów...” [SP Radomyśl Wielki, Krystian, kl. III], *kapelusz*: „...upleciony z liści kapelusz” [SP Przedbórz,

¹⁹ M. Czachorowska, *Słownictwo pism Stefana Żeromskiego*, t. 11: *Topografia*, Universitas, Kraków 2007, s. 7.

Wiktor, kl. III], *kolczyki*: „...kolczyki ma z liści...” [SP Radomyśl Wielki, Weronika, kl. III], *korona*: „...ma koronę...” [SP Zgłobice, Natalia, kl. II], *naszyjnik*: „Żółty naszyjnik” [SP Radomyśl Wielki, Szymon, kl. III], *okulary*: „...niebieskich okularów” [SP 23 Tarnów, Dawid, kl. III], *opaska*: „Ma opaskę...” [SP Radomyśl Wielki, Anna, kl. III], *parasolki*: „...liście z parasolkami” [SP Skołyszyn, Klaudia, kl. II], *plaszcz*: „...ma kolorowy płaszcz” [SP Radomyśl Wielki, Wiktor, kl. III], *spódnica*: „...ma spódnicę...” [SP Zgłobice, Marcin, kl. III], *sukienka*: „Ma (...) żółtą sukienkę...” [SP Radomyśl Wielki, Kacper, kl. III], *ubranie*: „Ma ładne ubranie...” [SP Radomyśl Wielki, Kacper, kl. III], *wianek*, *wianuszek*: „Na głowie miała wianek z jarzębiny...” [SP 23 Tarnów, Ola, kl. III], „Na głowie miała wianuszek...” [SP Słopnice Górne, Szymon, kl. III]; PEJZAŻE WYOBRAŻENIOWE I KULTUROWE (należą tu zarówno postaci i/lub przedmioty z różnych tekstów kultury, jak i elementy wymyślone przez dzieci): a) postaci z różnych tekstów kultury: *czarodziej*: „Potem pojawił się drugi czarodziej...” [SP Młynne, Paulina, kl. II], *elfy*: „Są niewidzialne elfy...” [SP nr 3 Myślenice, Kasia, kl. II], *krasnoludek*: „...mały krasnoludek” [SP nr 3 Myślenice, Kuba, kl. II], *magiczne drzewo*: „...jest magiczne drzewo” [SP nr 3 Myślenice, Paweł, kl. II], *malarka*: „Pani jesień jest malarką” [SP Skołyszyn, Piotr, kl. II], *wróżki*: „...magiczne wróżki...” [SP Trzebudnia, Ola, kl. II], *syrenka*: „...mała syrenka...” [SP Trzebudnia, Daria, kl. II], *Ufoludki*: „...mieszkają Ufoludki...” [SP nr 3 Myślenice, Ania, kl. II], b) postaci i inne elementy wykreowane przez uczniów: *deszcz*: „...pada zaczarowany deszcz...” [SP Trzebudnia, Krzysz, kl. II], *jesień*: „Moja zaczarowana jesień wygląda tak...” [SP Trzebudnia, Krzysz, kl. II], *koty*: „...koty mają ogon wiewiórki...” [SP Trzebudnia, Dominik, kl. II], *króliki*: „...króliki są niebieskie (...) latają...” [SP Trzebudnia, Dominik, kl. II], *księżyc*: „...zaczarowany księżyc” [SP nr 3 Myślenice, Kasia, kl. II], *kwiatki*: „...zaczarowane kwiatki, które spełniają życzenia” [SP Skołyszyn, Gabrysia, kl. II], *mostek z tęczy*: „na tej rzeczce jest mostek z tęczy...” [SP Skołyszyn, Gabrysia, kl. II], *niedźwiedzie*: „...niedźwiedzie mają skrzydła...” [SP Trzebudnia, Dominik, kl. II], *owoce*: „Na drzewach rosną zaczarowane owoce” [SP nr 3 Myślenice, Ania, kl. II], *syrenka to wampir*: „...syrenka jest wampirem” [SP Trzebudnia, Ola, kl. II].

Podobnie jak ma to miejsce w rozważaniach Bernadety Niesporek-Szamburskiej w odniesieniu do językowego-realnego obrazu jesieni jedną z dominujących cech jest kolor, a przede wszystkim wielobarwność²⁰. Natomiast wewnętrzne krajobrazy dzieci klas II i III w młodszym wieku szkolnym są bliskie konceptualizacjom poetyckim i prozatorskim²¹ kierowanym do nich zarówno w podręcznikach szkolnych, jak i w tekstach z tzw. normy rozszerzonej²² – inne źródła językowe w domenie jesień

²⁰ B. Niesporek-Szamburska, *Językowy obraz pór roku i tradycji kulturowych w twórczości dzieci*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004, s. 63.

²¹ J. Machowska-Gąsior, *Składniki organizowania wypowiedzi dziecięcych w polu semantycznym pory roku*, [w:] *Literatura i sztuka a wychowanie*, red. J. Kida, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 2001, s. 237–245.

²² *Ibidem*, s. 240.

(Lenkiewicz 1994). Jednakże dziecięce subiektywne kreacje zostały poszerzone przez ich indywidualny sposób postrzegania świata oraz ich własne doświadczenia, co spowodowało, iż zarówno wytwory plastyczne, jak paraliterackie formy przekazu stały się językową werbalizacją wrażeń młodych odbiorców, które są „sposobami przełamywania ograniczeń językowo-systemowych w poszukiwaniu semantycznych ekwiwalencji między dwoma odmiennymi kodami”²³ oraz w zakresie edukacji plastycznej stanowią otwarcie na świat, budzą „potrzebę świadomego wyboru wartości” oraz inspirują do „nowatorskich działań”²⁴, co zgodne jest zarówno z nurtem nowoczesnej semantyki kultury jako działania, ale także z otwartym projektem estetyki pragmatycznej Sebastiana Stankiewicza²⁵.

Il. 1. Sandra

²³ R. Tokarski, *O poszukiwaniu języka. Język i obraz w przekładzie intersemiotycznym*, [w:] *Konwencja i kreacja w tekstach kultury*, red. M. Karwatowska, R. Litwiński, A. Siwiec, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2016, s. 73.

²⁴ K. Łapot-Dzierwa, *Doświadczenie poznawania świata przez dzieci w młodszy wieku szkolnym*, [w:] *Edukacja plastyczna jako środek wspierania rozwoju dziecka*, red. I. Adamek, B. Pawlak, Wydawnictwo Libron, Kielce, s. 102.

²⁵ S. Stankiewicz, *Estetyka pragmatyczna – projekt otwarty*, Universitas, Kraków 2006.

Las jesienią jest bardzo piękny. Na
drzewach są kolorowe liście, które zmieniają się
w słońcu. Widać tam liście
pomarańczowe, żółte, zielone, czerwone
i brązowe. Jesienią pod drzewami rosną
grzyby, można też znaleźć żołędzie i szyszki.

Ania, kl. II

„Zobaczona jesień” (1)

Burnego rana posłam na spacer.
 Zobacę tam, że stał tam stół, po-
 stał. Tuż tam para jesień. Widać tam
 jak stała liść wisi w jesennym tańcu
 ptaki zagnęły się z parą jesienia i
 o... do ciętych krótkich kłosa
 chłostam, żeby ptaki kolebą, wiesz
 nie zbierają owoców na zimę, że zbierają
 jółta, para jesień zbiera gąsienic dla
 zimowitek, żeby im nie zabrakło zapasów
 na zimę. Naprawdę zobacę, że to
 wszystko tak się zmienia

Patrycja [redacted] kl. II [redacted]

Mój obrazek przedstawia park w którym jest dużo drzew, parę krzaków i wodospad z iródltem. Pani jesień pięknie wymalowała wszystkie drzewa i krzaki. Teraz świat wygląda tak kolorowo. Kiedy nadchodzi jesień bardzo się cieszę. Bardzo lubię jesień.

Zespół Szkół Publicznych
"Chojaynie"

1

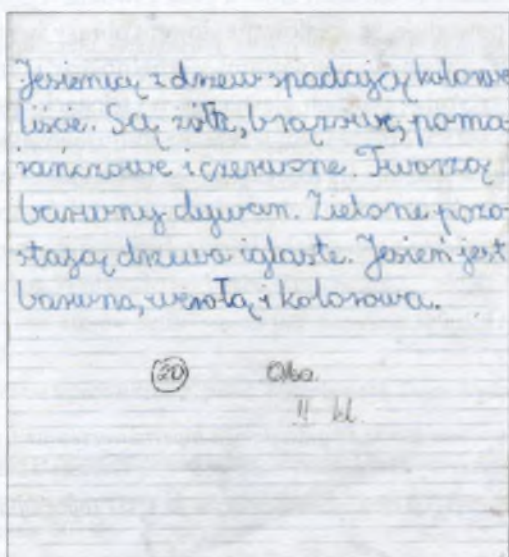

„Lazarewiana jesień”

Był ciepły jesenny dzień. Dzieci wesoło bawiły się pod koronami klonów, topól i drzew. Ale nie wszyscy byli uwadawani. Pod szpikulm karstamocemle - zoto pięć karstanców, które utamnie spadyły. Były w takich popiekanych, kalcuaref sków - e. Dordurka były imo zale wybrzy nie wrytło. Nagle podesta do nich mala dziewczynka. Karstanki przewasyły się nie na zaryły. Ale dziewczynka odekła na jedno kolanko i nacęła dotykać woschami siemi. Napala najwęższego miewtano na kate to był pan Karstankowy i włożyła go do malego wtkimowego koweynka. To samo włożyła z pania Karstankowa i jego dziećmi. Gdy dziewczynka włożyła wszystkie karstanki włożyła śmiech i achy smęł - Mama! Dlaczego ta dziewczynka tak durnie się powierza? - spytał chłopczyk swojej mamuni. Mama odpowiedziała mu tak - Synku, niektóre dzieci są inne niż wszystkie, ta dziewczynka jest niewidoma. Ponieważ. Pani i jej syn mówili dość głośno więc inne dzieci to słyszały i włożyły dziewczynkę. Dziewczynka była smutna. Nagle włożyła wotanie - Hania! Hania! - to były karstanki. My ci pomożemy! I w chwili Hania dostawie poczęwała ma dany. To jawni dala tyle macy walcinie karstanców. Dziewczynka uśmieła - Łamawka - ie ze mną...! I karstanki są u niej do dziś.

31 Przedbórz

Dominika III kl. 1 c

Il. 6. Ola

Podsumowanie

W kontekście dotychczasowych rozważań można stwierdzić, że w językowo-kulturowe krajobrazy wewnętrzne i/lub wyobrażeniowe stworzone przez uczniów klas II i III wpisane są przede wszystkim doznania wzrokowe (*patrzeć, widzieć, zauważyć, zobaczyć, oczy*), a w nich na pierwszy plan wysuwają się kolory, gdzie z jednej strony są to ich ogólne określenia (barwa, kolor), nazwy kolorów w postaci przymiotników (*pomarańczowy, złoty*), rzadziej form rzeczownikowych (*zieleń*), konstrukcje porównawcze w tym zakresie (metafory i/lub metonimie: *piękny jak złocista perła*), a z drugiej są to relacje sensu²⁶ związane z achromatyczną percepcją²⁷ wyimaginowanej rzeczywistości (domena światła: *świeci jasno* i w mniejszej mierze ciemności), nazwy odcieni (*lekko brązowy*), formy przymiotników odwołujące się do obiektów świata zewnętrznego, np. *słoneczkowy, rdzawy* oraz nazwy przymiotników złożonych *różowo-zielony*, formy nominalne egzemplifikowane przez rzeczowniki (*żółć, zieleń*) oraz określające nazwy metali, np. *złoto*.

Należy podkreślić, że w utworach paraliterackich uczniów w domenie *zaczarowana jesień* dominuje głównie wielobarwność, bowiem w tekstach uczniów jesień stanowi mieszaninę procesów wyobrażeniowych zachodzących podczas dokonywania przez dzieci przekładu intersemiotycznego z kodu ikonicznego na język. Jednakże użycie przez dzieci w tekstach słów z pola „światła” i z pola „ciemnia” (*blask, świecić, ciemno* itp.) powoduje, że „malowane słowem obrazy świata przedstawionego są coraz barwniejsze” i stają się metaforami werbalno-wizualnymi, inaczej transsemiotycznymi²⁸ ukrytymi w pracach plastycznych i tekstach twórczych w domenie jesień. W niniejszym szkicu dotyczącym językowo-kulturowych krajobrazów wykreowanych przez uczniów klas II i III dziecko to nie tylko kolorysta, twórca, ale także wrażliwy i aktywny uczestnik świata kultury, który w swych konceptualizacjach ukazuje wymyślone przez siebie postaci jako bliskie, bajkowe, baśniowe, magiczne oraz podobne do samego siebie.

Bibliografia

- Augé M., *Nie miejsca: wprowadzenie do antropologii hipernowoczesności*, przeł. R. Hymkowski, przedmowa J. Burszta, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- Czachorowska M., *Słownictwo pism Stefana Żeromskiego*, t. 11: *Topografia*, Universitas, Kraków 2007.

²⁶ J. Lyons, *Semantyka 1*, przeł. A. Weinsberg, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 262–294.

²⁷ M. Jochymek-Sobczyk, *Słownictwo achromatyczne w idios stylu Dukli Andrzeja Stasiuka...*, op.cit., s. 15.

²⁸ A. Wysocka, *Metafora werbalno-wizualna w artystycznych fotografiach natury*, [w:] *Barwy słów. Studia lingwistyczno-kulturowe*, red. D. Filar, P. Krzyżanowski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2017, s. 939–953.

- Handke K., *Słownictwo pism Stefana Żeromskiego*, t. 5: *Świat barw*, Universitas, Kraków 2002.
- Jacobson R., *O językoznawczych aspektach przekładu*, [w:] *W poszukiwaniu istoty języka 1*, Warszawa 1989, s. 372–381.
- Jochymek-Sobczyk M., *Słownictwo achromatyczne w idiostylu Dukli Andrzeja Stasiuka. Analiza językoznawcza*, [w:] *Światło-cień. Językowy wymiar kontrastu*, red. M. Dudzikowa, R. Wawrzyniak-Beszterda, Wydawnictwo Libron, Kraków 2017.
- Lyons J., *Semantyka 1*, przeł. A. Weinsberg, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994.
- Łapot-Dzierwa K., *Doświadczenie poznawania świata przez dzieci w młodszym wieku szkolnym*, [w:] *Edukacja plastyczna jako środek wspierania rozwoju dziecka*, red. I. Adamek, B. Pawlak, Wydawnictwo Libron, Kielce 2001.
- Machowska-Gąsior J., *Składniki organizowania wypowiedzi dziecięcych w polu semantycznym pory roku*, [w:] *Literatura i sztuka a wychowanie*, red. J. Kida, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 2001.
- Machowska J., *Barwy w kulturowym dyskursie wczesnoszkolnym*, [w:] *Kultura. Aktywność artystyczna dziecka*, Wydawnictwo Zamkor, red. B. Muchacka, R. Ławrowska, Wydawnictwo Zamkor, Kraków 2008.
- Machowska-Goc J., *Świat magicznych kredek malowany przez uczniów klas III*, „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2017, nr 2(10).
- Mikołajczak-Matyja N., *Hierarchiczna struktura leksykonu umysłowego. Relacje semantyczne w leksykonie widzących i niewidomych użytkowników języka*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2008.
- Muszyński Z., *Naturalizacja referencji i znaczenia*, [w:] *Przewodnik po filozofii języka*, red. J. Odrowąż-Sypniewska, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016.
- Niesporek-Szamburska B., *Językowy obraz pór roku i tradycji kulturowych w twórczości dzieci*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004.
- Nycz R., *Kultura jako czasownik. Sondowanie nowej humanistyki*, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2017.
- Piłat P., *Wyobrażenia, modele umysłowe, pojęcia*, [w:] *Przewodnik po filozofii umysłu*, red. M. Miłkowski, R. Poczobut, Wydawnictwo WAM, Kraków 2012.
- Sambor J., *O budowie tzw. ciągów definicyjnych (na materiale definicji leksykalnych)*, „Biuletyn PTJ” 1983, nr 40.
- Searle J.R., *Umysł. Krótkie wprowadzenie*, przeł. J. Karłowski, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 2010.
- Stankiewicz S., *Estetyka pragmatyczna – projekt otwarty*, Universitas, Kraków 2006.
- Śliwa A., *Sztuka – percepcja – język. Sfera wizualna w poezji i prozie Mirona Białoszewskiego*, Universitas, Kraków 2013.
- Tokarski R., *O poszukiwaniu języka. Język i obraz w przekładzie intersemiotycznym*, [w:] *Konwencja i kreacja w tekstach kultury*, red. M. Karwatowska, R. Litwiński, A. Siwiec, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2016.
- Wysocka A., *Metafora werbalno-wizualna w artystycznych fotografiach natury*, [w:] *Barwy słów. Studia lingwistyczno-kulturowe*, red. D. Filar, P. Krzyżanowski, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2017.